

TOOLKIT

veldwerkboekje

Identificeren en inventariseren

Filmen/documenteren om immaterieel erfgoed te herkennen en verzamelen

Immaterieel erfgoed en vakmanschap documenteren door film

Het (audiovisueel) documenteren van een erfgoedpraktijk (en dus ook verschillende soorten vakmanschap) is op zichzelf ook **een manier van borgen**. Het draagt bij tot de toekomstbestendigheid van dit erfgoed: informatie wordt vastgelegd en bewaard, wat relevant kan zijn voor toekomstige borgingsacties*. Toch is het nodig om eerst goed stil te staan bij de motivatie voor het maken van een video.

Begin met de vraag waarom je een praktijk wilt filmen of documenteren: Wat is je doel? Van waar komt je interesse om een vakmanschap of immaterieel erfgoed te filmen of te documenteren? Wat wil je met deze film bereiken? Het antwoord op deze vragen bepaalt de verdere aanpak en documentatiemethode.

Je kan film bewust inzetten als middel om:

- **bewustzijn te vergroten** en erfgoed **te promoten bij het brede publiek**
- **te onderwijzen**, zodat men een **beter begrip krijgt** van het vakmanschap of immaterieel erfgoed
- **kennis over te dragen** aan iemand die de praktijk actief kan voortzetten
- **onderzoek te doen** naar verschillende aspecten van levend erfgoed
- het erfgoed **te identificeren en te inventariseren** waarbij je eerst de basisaspecten ervan in kaart brengt, wanneer je nog niet besloten hebt waarvoor de film dient

Elk van deze doelen, of functies, vereist een andere manier waarop je een praktijk gaat filmen.

De verschillende functies van het documenteren van immaterieel erfgoed

De toolbox 'Focus Vakmanschap: levend erfgoed documenteren' gebruikt de term 'functies' voor **de verschillende einddoelen die een film(project) kan vervullen**. Zo kan je bijvoorbeeld knowhow en vaardigheden van een erfgoedpraktijk als tutorials filmen om overdracht te verzekeren, of kan je een wervende trailer filmen ter promotie ervan.

Verschillende 'functies' **vereisen daarom verschillende aanpakken of filmmethodes**. Het is dus nodig om **eerst vast te leggen wat het einddoel van de video is** voor je aan het filmen begint.

- Identificeren en inventariseren
- Presenteren
- Communiceren
 - Bewustmaken en sensibiliseren
 - Educatie en onderwijzen
- Transmissie/overdracht
- Onderzoeken

Participatie is key

Ook al zijn de filmmethodes verschillend, **participatie is als overkoepelend principe** belangrijk in elke context en aanpak. Als initiatiefnemer of begeleider zorg je ervoor dat je erfgoedbeoefenaars en gemeenschappen vanaf het begin betrekt bij alle stappen in het proces, dat je zorgvuldig plant, afsprekt over het toegankelijk maken en het delen van het materiaal en de kennis die in beeld komen via de film, enzovoort.

Iedere activiteit en keuze rond het borgen van levend erfgoed, hoort te vertrekken vanuit **de vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming van de betrokken beoefenaars**. Dit is een belangrijk ethisch principe dat de UNESCO 2003 Conventie voor het borgen van levend erfgoed vooropstelt.

* Zie het lexicon op de achterkant van dit veldboekje.

toolkit

Identificeren en inventariseren

Herkennen

Verzamelen

Leren over

WAARVOOR DIENT DEZE FUNCTIE?

Deze functie omvat het **identificeren** van het immaterieel erfgoed dat je wil borgen, de **registratie** ervan en het **systematisch organiseren (inventariseren) van deze informatie**.

Het identificeren en inventariseren ondersteunt het borgen van de erfgoedpraktijk of het vakmanschap. **Zich bewust zijn van wat een erfgoedpraktijk is, wat zo'n praktijk allemaal kan inhouden en er gesystematiseerde informatie over hebben, is een eerste stap in het borgen ervan.** Alle relevante informatie wordt beschikbaar en doorzoekbaar.

Als documentatiemethode kan film (in vergelijking met bijvoorbeeld tekst en fotografie) het **hele identificatie- en inventarisatieproces** ondersteunen. Het laat erfgoedprofessionals, onderzoekers en erfgoedgemeenschappen toe **om samen de inhoud** (bijvoorbeeld het script), **productie** (bijvoorbeeld de keuze van opnames in de finale edit door vergelijking van de beelden) en **verspreiding** (bijvoorbeeld op sociale media of een toonmoment) van de film **te bepalen**.

METHODE: OBSERVEREND FILMMAKEN

Voor het identificeren en inventariseren van een levende erfgoedpraktijk kan je '**observerend filmmaken**' als methode hanteren. Dit is een vorm van '**documentaire filmen**' die **erop gericht is het alledaagse leven vast te leggen zonder het te verstoren***.

Enkele van de belangrijkste kenmerken van deze observerende methode zijn:

- realisme (waarbij de beelden impliceren dat wat gefilmd werd, ook zo gebeurde in de werkelijkheid)
- directheid (directe en onmiddellijke betrokkenheid van de gefilmde personen en zaken)
- opnames uit de hand
- lange takes
- weinig tot geen voice-over
- geen hernemingen (retakes)

Op deze manier ben je in staat om **de basiskenmerken** van het onderwerp waarin je geïnteresseerd bent te registreren en **de beoefenaars ervan een stem te geven en te presenteren in hun alledaagse omgeving**.

**Wetende dat filmen en monteren nooit neutraal zijn en dat de aanwezigheid van camera's onvermijdelijk het gedrag van mensen beïnvloedt, pleit deze methode voor een realistische stijl.*

AANBEVELINGEN VAN DE FILMMAKER

De volgende aanbevelingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het project 'Focus Vakmanschap', waarbij een professionele filmmaker nauw samenwerkte met erfgoedprofessionals en -beoefenaars.

Het intensief en collaboratief filmproces impliceert **veel werkuren** en **een stevig budget**.

Ook wanneer je minder tijd of budget hebt, kan je het advies hieronder aanpassen en toespitsen op je eigen context en mogelijkheden.

PREPRODUCTIE

vakman(schap) vinden en in kaart brengen

- Lokaliseer de verschillende beoefenaars van het vakmanschap of van het levend erfgoed binnen het beoogde geografische gebied.
- Neem contact op met de beoefenaars om jezelf en je doelstelling voor te stellen: het identificeren en inventariseren van de erfgoedpraktijk/het vakmanschap via film of video.
- Vraag deze contacten of ze andere beoefenaars kennen. Zo weet je of je mapping compleet is.
- Zoek concreet uit waar, wanneer, door wie en hoe het vakmanschap/erfgoed wordt beoefend.

alle informatie en communicatie organiseren

- Maak een longlist in een spreadsheet met al deze informatie.
- Volg de afspraken altijd transparant op en start de samenwerking zo snel mogelijk met de beoefenaars die hun beschikbaarheid hebben aangegeven en die kunnen bijdragen aan de specifieke noden van je project, bijvoorbeeld:
 - een bepaalde regio waarop je je wenst te focussen
 - specifieke standpunten die je wenst aan te pakken (zoals de betrokkenheid van jongeren, ...)
 - ...

plan locatiebezoeken en verzamel informatie

- Bezoek de locatie (werkplaats of een andere gerelateerde (publieke) ruimte) en bekijk ter plekke het vakmanschap of de erfgoedpraktijk en de toegankelijkheid van de locatie zelf.
- Bekijk hoe de beoefenaars bewegen tijdens het werkproces.
- Let op het licht en alle geluiden op de opnamelocatie en probeer storende omgevingsgeluiden voor het filmproces te elimineren. Let erop dat er voldoende licht in de ruimte is.
- Maak referentiefoto's en neem je videocamera mee om te zien hoe de locatie eruit ziet door jouw lens.

plan het filmen

- Bespreek het filmen met de beoefenaar(s): hun werkruimte, hun verschijning in de film, ... en voer indien nodig een dialoog om een middenweg te vinden om in te spelen op de behoeften van alle partijen.
- Plan het filmproces in de agenda's van alle partijen.
- Plan en bereid alle filmmomenten voor op basis van alle verzamelde informatie.

Let op! Vergeet niet dat deze opnames niet bedoeld zijn voor de overdracht van de techniek van het vakmanschap/de praktijk, maar voor het in kaart brengen van de (verschillende) beoefenaars van een bepaald vakmanschap/erfgoed en hoe elk van hen dit specifiek uitvoert.

PRODUCTIE

voor het filmen

- Maak een opnameschema en volg het zo strikt mogelijk op, maar behoud ook marge voor onverwachte situaties.
- Bespreek hoe de beoefenaars precies te werk zullen gaan om het filmmateriaal goed op te zetten (zie verder). Ga ook na of er herhaalde handelingen zijn.
- Neem enkele dagen vóór de eigenlijke opname contact op met alle betrokkenen om te bevestigen dat alles plaats vindt zoals besproken.
- Begin vroeg genoeg en laat een marge in je tijdschema voor onverwachte situaties.

tijdens het filmen

- Besteed aandacht aan het geluid. Geef indien mogelijk een draadloze dasspeldmicrofoon* aan de beoefenaars om hun stem te isoleren en zuiver op te nemen. Neem met een externe microfoon het omgevingsgeluid op.
- De herhaalde handelingen kan je gebruiken om dezelfde actie in een wijd, medium en close shot te filmen.
- Stel alleen vragen tijdens het proces als de beoefenaars ze kunnen beantwoorden zonder het werk te onderbreken en als het antwoord duidelijk hoorbaar is. Zorg ervoor dat je de antwoorden niet onderbreekt.

POSTPRODUCTIE

montage van de beelden (editen)

- Begin met het maken van een ruwe montagevolgorde voor een bepaalde actie door alle bruikbare shots te isoleren en te ordenen in één tijdlijn binnen je montage-software (bv. Adobe Premiere).
- Herhaal dit voor alle acties.
- Combineer de sequenties van alle acties om een informatieve bewerking te maken in een aparte 'master tijdlijn'*

overleggen en afronden

- Exporteer een voorbeeldbestand van de voltooide montage. Overleg met alle betrokken partijen om feedback te verzamelen voordat je de video afmaakt.
- Verwerk de opmerkingen en finaliseer het beeld en geluid van de film.

TIP! Is filmen nieuw voor jou? Bekijk onze 'stap-voor-stap handleiding voor filmen' via het scannen van de QR-code!

* Zie het lexicon op de achterkant van dit veldboekje.

Ora et labora

Vakmanschap audiovisueel documenteren in kloosters en abdijen

PRAKTIJK
VOORBEELD

PARCUM, het expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur in Vlaanderen, voerde het traject 'Ora et labora' uit rond het identificeren en inventariseren van kloosterambachten in Vlaanderen.

Vakmanschap in kloosters en abdijen is erg divers: van hosties bakken of zeep maken, over het vervaardigen van wassen beeldjes tot kaas maken of bier brouwen. De praktijken binnen dit traject worden uitgevoerd door kloosterodes die leven naar de Regel van Benedictus, waarbij er een strikte dagdagelijkse routine van afwisselend gebed (ora) en arbeid (labora) bestaat.

© Femke Den Hollander

Context

Het traject 'Ora et Labora' werd ontwikkeld met 8 kloosterorden, op 8 locaties (kloosters). In totaal werd er aan 12 productiedagen gefilmd.

De productietijd omvatte de veldbezoeken, het documenteren van de 8 kloosterambachten en een interview met de immaterieel-erfgoedprofessional van PARCUM, Julie Aerts, die het proces begeleidde.

Om de methodiek van het **observerend filmmaken** juist uit te voeren, was het **noodzakelijk dat de kloosterlingen zo min mogelijk gestoord werden bij het uitvoeren van hun praktijk voor én tijdens het filmen zelf.**

Dit sluit ook aan bij de beleving van de kloosterlingen zelf: vaak bestaan deze ordes als een afgeschermded gemeenschap.

Daarom was het belangrijk om het documentatieproces goed voor te bereiden en duidelijke afspraken te maken met de betrokken erfgoedgemeenschap: **Welke gemeenschap was bereid om hun praktijk vast te leggen en welke vakkennis kon gedocumenteerd worden?**

Aanpak

Julie, de immaterieel-erfgoedprofessional van PARCUM, nam na grondig **vooronderzoek** als eerste **contact op met de kloostergemeenschappen.**

De ontvangen informatie werd op een **longlist** gezet. Deze vermeldde:

- **welke ambachten worden beoefend**
- **op welk moment van de dag ze worden beoefend**
- **wie ze precies beoefent**
- **de corresponderende contactgegevens**

Dit maakte het makkelijk om beslissingen te nemen over wie er gefilmd zou worden en om het filmen ruim van tevoren te plannen.

Elk klooster dat bereid was om deel te nemen aan het filmtraject werd **persoonlijk bezocht om de intentie en de werkwijze van het documentatieproces te bespreken.**

In totaal werden er **2 verkennende locatiebezoeken** gedaan: 1 zonder en 1 mét de filmmaker. Elk locatiebezoek nam 1 halve tot 1 volledige dag in beslag.

Het locatiebezoek is een belangrijke stap in het proces:

- Het laat iedereen toe om rustig kennis te maken en alle betrokkenen kunnen wennen aan elkaar.
- Je kan referentiefoto's nemen van de werkplekken.
- Je kan alvast buitenbeelden opnemen (bv. ook met drone):
 - Dit vergt een andere mindset dan bij de 'echte' draaidagen
 - Je kan gebruik maken van de weersomstandigheden (bij goed weer)
 - Je stoort de gemeenschappen niet (meteen)
 - Je hebt tijd gewonnen (vaak geen tijd op échte draaidagen)

Na het aanvullen van de longlist werd na het eerste locatiebezoek al een **eerste selectie** gemaakt op basis van de referentiefoto's.

Daarna werd er verder aan de slag gegaan volgens de hierboven vermelde aanbevelingen van de filmmaker.

Het traject resulteerde in een **podcast**, een **montage** en een **studiedag**.

Ervaringen bij het filmen van gesloten gemeenschappen

"Het filmen van gesloten gemeenschappen kan als een indringende ervaring aanvoelen voor hen. Dit was een onderwerp dat regelmatig ter sprake kwam tijdens de voorafgaande locatiebezoeken en maakte duidelijk dat goed overleg vooraf noodzakelijk was. Eén keer kwam na het filmen feedback van de monniken dat het te intrusief werd ervaren om van dichtbij te worden gefilmd tijdens de gebeden/Vespers, ondanks voorafgaand overleg hierover. Ze hadden verwacht dat de camera meer afstand zou houden."

- Alexander Kerkhof, *Feathers on Wings*, filmmaker voor project Focus Vakmanschap

Aanraders

Let op voor piepende schoenen! "In de abdij van Tongerlo maakten mijn schoenen piepende geluiden bij het contact met de kerkvloer. Ik kon me nauwelijks bewegen zonder het geluid te verstoren tijdens de Vespers."
(A. Kerkhof, filmmaker)

Neem voldoende tijd voor de locatiebezoeken en doe dit zo grondig mogelijk!

Draaidagen kunnen heel intrusief zijn voor gemeenschappen, het is mogelijk dat zij toch telkens moeten 'bekomen' van elk bezoek. Hou hier voldoende rekening mee.

Bekijk hier de montage 'Ora et Labora. Kloosterambachten in de kijker'!

Conclusie

De methode van observerend filmen werkte erg goed voor het documenteren van de kloosterambachten. Wijde opnames werden gebruikt om de beoefenaars en hun omgeving vast te leggen. Dichtere opnames maakten het mogelijk om gedetailleerde beelden te krijgen van het maakproces.

Vooraf de grondige voorbereiding was de sleutel tot succes in dit traject! Het zorgde ervoor dat het verdere documentatieproces helder en vlot kon verlopen.

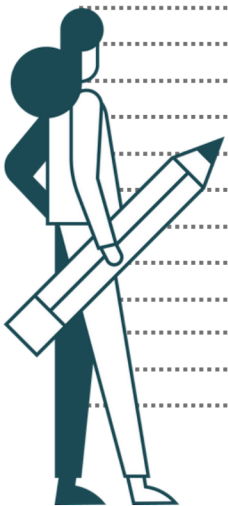

Dit piloottraject werd begeleid door PARCUM, het museum & expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur in Vlaanderen, voor het project Focus Vakmanschap. Scan de QR-code voor meer informatie over dit specifieke documentatieproject!

NOTITIES

A series of horizontal dotted lines for writing notes, spanning the width of the page.

A series of horizontal dotted lines for writing, spanning the width of the page below the illustration.

TOOLBOX FOCUS VAKMAN SCHAP

De Toolbox Focus Vakmanschap is een gids voor het filmen en borgen van vakmanschap en immaterieel erfgoed. Het werd ontwikkeld in het project 'Focus Vakmanschap'.

Het biedt een basismethodologie voor het audiovisueel documenteren van levend erfgoed, vakmanschap, vaardigheden en knowhow.

De toolbox richt zich eerst tot **erfgoedprofessionals** en andere **culturele bemiddelaars of begeleiders**, maar we hopen natuurlijk dat deze toolbox ook gebruikt wordt door **praktijkbeoefenaars** en **videomakers** die geïnteresseerd zijn in het filmen van levend erfgoed.

Om de "Toolbox Focus Vakmanschap" te bekijken, surf je naar www.toolboxfocusvakmanschap.be, of scan je de QR-code:

klein lexicon

immaterieel erfgoed

Immaterieel (cultureel) erfgoed zijn gewoontes, kennis en praktijken van vandaag, die mensen hebben meegekregen en graag willen doorgeven voor de toekomst.

borgen

Borgen betekent het immaterieel erfgoed een duurzame toekomst (helpen) geven.

borgingsacties

Het borgen, of de erfgoedzorg kan aangepakt worden via verschillende acties, bv. door de praktijk goed te documenteren, onderzoek, ... maar bovenal staat of valt het borgen van dit levend erfgoed altijd met het doorgeven van praktijken, vaardigheden en kennis aan nieuwe mensen. Bij elk van deze acties staat het initiatief of de betrokkenheid van de erfgoedgemeenschap voorop.

Immaterieel-erfgoedprofessional

Een erfgoedprofessional, of een immaterieel-erfgoedwerker, is iemand die in dienstverband de immaterieel-erfgoedwerking bij een cultureel-erfgoedorganisatie op zich neemt.

immaterieel-erfgoedpraktijk

Een immaterieel-erfgoedpraktijk omvat het beoefenen, uitvoeren van de praktijk (gebruiken, vaardigheden, technieken,...) zelf, maar tevens het zorgen dat die praktijk toekomst heeft (borgen).

erfgoedgemeenschap

De immaterieel-erfgoedgemeenschap wordt gevormd door de mensen en organisaties die bij het immaterieel erfgoed betrokken zijn en het graag (willen) doorgeven en toekomst geven. Ze doen dat door het erfgoed in praktijk te brengen of te ondersteunen: het kunnen beoefenaars zijn, deelnemers, toeschouwers, publiek, vrijwilligers, erfgoedorganisaties, enzovoort.

dasspeldmicrofoon

Een dasspeld- of lavalier microfoon is een kleine microfoon die met een clip of andere materialen bevestigd kan worden aan kledij of het lichaam.

master tijdlijn

De master tijdlijn is de tijdlijn waar je de finale volgorde van de montage maakt op basis van wat er in de andere tijdlijnen werd samengebracht.

contact

Als je vragen hebt over de toolbox of piloottrajecten, kan je contact opnemen via het contactformulier op www.toolboxfocusvakmanschap.be/nl/contact.

We luisteren graag naar je opmerkingen en vragen.